

Гендерно-орієнтоване бюджетування: аналіз програм, які фінансуються з бюджету, з позиції гендерної рівності

Посібник для працівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади гендерно-орієнтованого бюджетування	6
1.1. Сутність гендерно-орієнтованого бюджетування	6
1.2. Нормативно-правова база гендерно-орієнтованого бюджетування.....	6
1.3. Переваги гендерно-орієнтованого бюджетування	8
РОЗДІЛ 2. Основні компоненти роботи з гендерно-орієнтованого бюджетування	11
РОЗДІЛ 3. Етапи проведення гендерного бюджетного аналізу	13
1. Крок 1. Визначення гендерних питань у галузі: аналіз ситуації	14
2. Крок 2. Базовий рівень: збір інформації про програми, що підлягають аналізу	16
3. Крок 3. Проведення гендерного аналізу програм/заходів/послуг	16
4. Крок 4. Проведення гендерного аналізу бюджетних видатків.....	18
5. Крок 5. Формування цілей та рекомендацій з посилення гендерної рівності	19
6. Необов'язковий етап: розрахунок витрат на виконання рекомендацій	20
7. Документування результатів гендерного бюджетного аналізу	21
РОЗДІЛ 4. Перехід від гендерного бюджетного аналізу програм до змін у політиці та бюджетах	21
Необов'язковий елемент: оцінка гендерного впливу запланованих бюджетних заходів	28
Додатки	
Додаток 1. Приклад здійснення кроків гендерного аналізу програм	22
Додаток 2. Контрольний перелік: основні питання для аналізу	28
Додаток 3. Матеріали та звіти щодо гендерної рівності в Україні	31
Додаток 4. Глосарій	32

ВСТУП

Мета цього посібника – допомогти працівникам центральних і місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в проведенні гендерного бюджетного аналізу. Хоча гендерно-орієнтоване бюджетування (далі ГОБ) охоплює повномасштабний процес – від аналізу до інтеграції гендерних аспектів у всі етапи бюджетного процесу, посібник обмежується висвітленням чільних принципів проведення гендерного бюджетного аналізу (ГБА) – основи та відправної точки для подальшої роботи із включення гендерної складової до програм та бюджетів.

Посібник розроблений завдяки співробітництву міжнародних організацій та проектів, об'єднаних спільною метою – надати підтримку у впровадженні ГОБ в Україні. Проект «Гендерне бюджетування в Україні» (що його фінансує Шведське агентство міжнародного розвитку SIDA), Програма „ООН-Жінки в Україні” та Представництво Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні розробили доступну методичку гендерного бюджетного аналізу, яку можуть застосовувати працівники органів державної влади та місцевого самоврядування, а також інші зацікавлені сторони для розробки та втілення гендерних бюджетних ініціатив.

Посібник містить рекомендації щодо проведення гендерного бюджетного аналізу і рекомендується до використання як довідковий матеріал паралельно із проведенням тренінгів або семінарів для спеціалістів із метою роз'яснення процесу аналізу.

Структура посібника

У Розділі 1 наведені чільні поняття гендерно-орієнтованого бюджетування, розглянуті ключові переваги інтеграції гендерного аспекту в програми та бюджети.

У Розділі 2 висвітлені основні компоненти роботи з ГОБ і наводиться огляд етапів гендерного бюджетного аналізу.

У Розділі 3 роз'яснюється кожен з кроків гендерного бюджетного аналізу.

Додатки містять матеріал, що може стати у нагоді при проведенні аналізу. У Додатку 1 кроки ГБА проілюстровані на конкретному прикладі аналізу в автономному краї Воєводина (Сербія). У Додатку 2 наведені контрольні питання для кожного кроку аналізу. Додаток 3 містить перелік корисних матеріалів, звітів і документів із питань забезпечення гендерної рівності в Україні. І, нарешті, у Додатку 4 наведено глосарій із поясненнями та визначеннями основних термінів, актуальних у контексті роботи з ГОБ.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО РОЗРОБНИКІВ ПОСІБНИКА

Проект «Гендерне бюджетування в Україні» (Проект ГОБ) отримує фінансування від Шведського агентства міжнародного розвитку SIDA. Йому передував пілотний проект у 2012-2013 рр., «Гендерно-орієнтоване бюджетування на місцевому рівні в Україні», також за фінансової підтримки SIDA, присвячений гендерному аналізу бюджетів вибраних обласних програм, а саме програм щодо молоді та освіти в Івано-Франківській області та програми щодо фізичної культури та спорту в Луганській області, з метою розробки практичних інструментів і накопичення досвіду на обласному рівні¹. Термін реалізації поточного проекту з ГОБ в Україні – п'ять років, з 2014 по 2018 рр. Проект ставить за мету сприяти підвищенню економічної ефективності видатків бюджету через врахування потреб осіб обох статей. Ухвалена урядом Стратегія розвитку системи управління державними фінансами визначає основні шляхи реформування системи управління державними фінансами (далі УДФ) в Україні на період 2013-2017 рр., які прямо чи опосередковано зауважують необхідність впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування.

1. Результати пілотного проекту підсумовані у звіті SIDA. Проект «Комплексний гендерний підхід в Україні». Гендерно-орієнтоване бюджетування на місцевому рівні в Україні. Результати впровадження пілотних проектів у вибраних областях: Івано-Франківській області та Луганській області. Ред. Елізабет Клатцер. Київ, 2013.

Інтеграція ГОБ у систему управління державними фінансами в Україні в кінцевому підсумку сприятиме підвищенню дієвості використання бюджетних коштів і удосконаленню моделі державного стратегічного планування. Крім того, ГОБ сприятиме збалансованому розвитку суспільства шляхом забезпечення інтересів та врахування потреб жінок і чоловіків, в тому числі із різних соціальних груп.

Проект «Гендерне бюджетування в Україні» ініціювало Міністерство фінансів України, котре демонструє розуміння важливості ГОБ для поточної реформи державних фінансів. Міністерство фінансів України є головним бенефіціаром проекту та очолює процес впровадження ГОБ; крім того, у проекті задіяні відповідні галузеві міністерства, всі області та місто Київ. Проект також налагоджує співпрацю з іншими донорами та проектами у сфері гендерної рівності та УДФ.

Представництво Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні (ФФЕ) у 2011 р. почало реалізацію проекту «Гендерне бюджетування на місцевому рівні». Мета цього проекту – розробити рекомендації та надати інструменти для впровадження гендерної складової в бюджетний процес.

Проект передбачає проведення гендерного аналізу місцевих бюджетів, окремих цільових та бюджетних програм та розробку за їх результатами гендерних бюджетних ініціатив. З 2012 р. Представництво ФФЕ почало співпрацювати із Програмою «ООН Жінки в Україні», яка підтримує впровадження цих ініціатив на практиці. Проект реалізовувався у партнерстві із міським радами та місцевими громадськими організаціями.

В рамках проекту було ініційовано і впроваджено 12 гендерних бюджетних ініціатив на рівні територіальних громад міст в різних регіонах України. Ці ініціативи стосувалися таких сфер, як освіта, охорона здоров'я, культура і мистецтво, фізична культура і спорт та житлово-комунальне

господарство.² Реалізація проекту дала можливість отримати український досвід впровадження ГОБ, оцінити корисність цього підходу як ефективного засобу вирішення проблем громад, а також розробити вітчизняні методичні підходи до гендерного бюджетування. Крім того, регіональні партнери проекту, які впроваджували гендерні бюджетні ініціативи на місцевому рівні, створили аналітичний центр «Бюро гендерних стратегій і бюджетування».

Агенція «ООН Жінки» здійснює в Україні програму «Підвищення відповідальності щодо фінансування гендерної рівності», розраховану на 2011-2015 рр. Програма впроваджується у 15 країнах³ у тісній співпраці із Європейською Комісією, Міжнародним навчальним центром, Міжнародною організацією праці та урядом Іспанії.

Програма розроблена у відповідь на заклики прихильників гендерної рівності посилити підзвітність за виконання зобов'язань щодо забезпечення гендерної рівності в економічній політиці. Загальна мета програми – «збільшити обсяг і підвищити ефективність використання донорської допомоги та національних ресурсів на виконання національних зобов'язань із гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок».

Конкретні цілі програми полягають у наступному:

- удосконалити національні плани дій щодо гендерної рівності з тим, щоб у них були визначені цільові показники та механізми фінансування та реалізації згідно із національними процесами планування і бюджетування;
- посилити спроможність і підзвітність національних урядів для виконання зобов'язань щодо гендерної рівності й врахування пріори-

2. Докладніша інформація про проект наведена у публікації за адресою <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09511.pdf>

3. Ефіопія, Гаїті, Гондурас, Йорданія, Киргизстан, Нікарагуа, ОПТ, Сенегал, Україна, Камерун, Танзанія, Непал, Перу, Болівія, Руанда.

тетів жінок у національних системах планування і бюджетування та розробки програм;

- посилити спроможність і підзвітність донорів та учасників у рамках механізмів координації допомоги задля виконання зобов'язань щодо гендерної рівності у стабільних і вразливих країнах.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ

1.1. СУТНІСТЬ ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ

Гендерно-орієнтоване бюджетування – це інструмент, спрямований на інтеграцію гендерної складової у бюджетний процес. Його слід розглядати як впливовий елемент управлінської діяльності, пов'язаний із розробкою бюджетів різних рівнів, що надає важливу інформацію фахівцям, які приймають рішення щодо розподілу бюджетних коштів.

Цей метод був розроблений у 1980-ті роки. Сьогодні впровадження тих чи інших форм гендерно-орієнтованого бюджетування практикується у багатьох країнах усіх континентів. У Європі ГОБ впроваджено у державах ЄС та інших країнах, зокрема у країнах із перехідною економікою.

Розробка гендерно-орієнтованого бюджету дозволяє побачити, як доходи та видатки бюджету впливають на соціально-економічне становище й можливості жінок та чоловіків, а також на аспекти рівності між жінками й чоловіками у країні. Як інструмент управлінської технології ГОБ дозволяє оцінити, як і якою мірою державна політика у сфері розподілу видатків бюджету впливає на чоловіків і жінок як споживачів послуг, користувачів інфраструктури та платників податків. Саме гендерний аналіз в його основі створює основу для впровадження принципу рівних можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах та забезпечує сталий розвиток суспільства.

Важливо зазначити, що гендерний аналіз передбачає не лише розбивку за статтю, але й враховує інші соціальні категорії, такі як вік, соціально-економічне становище, місце проживання, освітній рівень та ін., за умови, що це є доцільним, а необхідні дані є в наявності.

Існують різні підходи до впровадження ГОБ. Але завжди в центрі уваги цього методу – реальні потреби та інтереси жінок і чоловіків, які, в свою чергу, мають бути рівною мірою враховані у процесі формування державного та місцевих бюджетів. Такий підхід є важливим, оскільки і пріоритети, і стратегічні та практичні потреби жінок і чоловіків можуть різнитися. Більше того, врахування гендерних відмінностей робить бюджет дієвішим, справедливим і прозорішим. Крім того, це сприяє підвищенню темпів економічного зростання і скороченню бідності.

Як підхід, у якому інтегровані соціально-економічні аспекти, ГОБ вдосконалює процеси та інструменти у сфері державних фінансів, забезпечуючи наявність необхідної інформації про продукти й результати, що сприяє ефективному управлінню й прийняттю рішень стосовно планування та розподілу державних ресурсів на всіх рівнях.

1.2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ

Україна має міцну правову базу щодо засад гендерної рівності. Серед основних нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію жінками і чоловіками рівних прав і можливостей, є Конституція України, яка закріпила рівність прав жінки і чоловіка. Так, стаття 24 Конституції проголошує рівність конституційних прав і свобод громадян України. Відповідно до неї, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці,

у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям. На розвиток вказаних положень Конституції 8 вересня 2005 року був прийнятий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який став наріжним нормативно-правовим актом, спрямованим на досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства та ліквідації дискримінації за ознакою статі.

На виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», котрий визначає основні напрями державної гендерної політики, були розроблені і прийняті:

- «Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» в 2006 році;
- «Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року» в 2013 році.

Вони окреслюють зобов'язання і пріоритети щодо гендерної рівності, на досягнення яких повинні спрямовуватися програми, які фінансуються з бюджету. Більше того, стаття 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачає проведення гендерно-правової експертизи чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів. Це дає підстави для проведення гендерного аналізу бюджету і бюджетних програм.

Важливо також зауважити, що Україна ратифікувала кілька міжнародних правових актів щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків та ліквідації всіх форм дискримінації. Так, Україна є підписантом Конвенції ООН

про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ), Пекінської декларації та Пекінської платформи дій. Хоча КЛДЖ не містить конкретної норми стосовно бюджетів, принципи Конвенції вимагають забезпечення жінкам як формальної, так і фактичної рівності. Натомість у Платформі дій є конкретна згадка про використання бюджетів для поліпшення становища жінок. Так, пункт 345 Розділу VI («Фінансові механізми») Платформи дій містить конкретне посилання на ГОБ:

«Для поліпшення становища жінок фінансових і людських ресурсів завжди не вистачало. Цим пояснюються ті скромні успіхи, які досягнуті сьогодні у здійсненні Найробіських перспективних стратегій в галузі поліпшення становища жінок. Повне та ефективно здійснення Платформи дій, включаючи відповідні зобов'язання, взяті на попередніх зустрічах на вищому рівні та конференціях Організації Об'єднаних Націй, вимагатиме політичного зобов'язання надати людські та фінансові ресурси для розширення прав та можливостей жінок. Це вимагатиме врахування гендерної проблематики в бюджетних рішеннях щодо політики й програм, а також адекватного фінансування спеціальних програм для забезпечення рівності між жінками та чоловіками. Для здійснення Платформи дій необхідно буде визначити та мобілізувати кошти з усіх джерел та по всіх секторах. Можливо, треба буде змінити політику та перерозподілити ресурси в рамках програм і між програмами, але деякі зміни у політиці не обов'язково спричинять фінансові наслідки. Може також знадобитися мобілізація додаткових ресурсів як державного, так і приватного сектора, зокрема ресурсів із цілком нових джерел фінансування».

Крім того, Розділ V Угоди про асоціацію між Україною та ЄС («Економічне та галузеве співробітництво») містить Главу 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей», де зазначено, що «Сторони посилюють діалог та співробітництво щодо забезпечення... гендерної рівності та недискримінації».

Отже, міжнародні зобов'язання, взяті Україною, становлять правовий обов'язок і утворюють підстави для гендерно-орієнтованого бюджетування. Більше того, незважаючи на те, що українське законодавство не містить прямих згадок про ГОБ, у правових і стратегічних документах є чимало елементів, з яких складається потужна правова база для роботи в цьому напрямку. Так, окремі положення Бюджетного кодексу України прямо пов'язані із ключовими засадами ГОБ, а саме із справедливим розподілом ресурсів між жінками та чоловіками, і прозорістю бюджетів. Зокрема, у ст. 7 Бюджетного кодексу України закріплені такі принципи бюджетної системи:

- принцип справедливості і неупередженості: бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;
- принцип публічності та прозорості: інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

Таким чином, чинне законодавство містить потужну базу правових зобов'язань і обов'язків щодо інтеграції гендерних аспектів у бюджетні процеси України.

1.3. ПЕРЕВАГИ ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОВОГО БЮДЖЕТУВАННЯ

Потенціал гендерно-орієнтованого бюджетування достатньо великий, а його впровадження має чимало переваг. Досвід багатьох країн свідчить, що ГОБ сприяє підвищенню:

- ефективності державних витрат,
- якості програм та послуг для населення,

- залучення громадськості до участі в бюджетному процесі,
- темпів економічного розвитку територій.

Крім того, ГОБ є інструментом для підвищення ефективності міжнародної допомоги. Нижче в узагальненій формі наведені переваги, які надає впровадження цього методу.

Прискорення економічного зростання і поліпшення добробуту

Гендерна рівність – це не лише основне право людини; досягнення гендерної рівності веде до величезних соціально-економічних наслідків. Як доводить низка досліджень, зменшення гендерної нерівності має багато позитивних наслідків і веде до прискорення росту економіки. Так, наприклад, моніторинговий звіт Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Світового банку (2007) доводить, що гендерна рівність має значний економічний сенс і допомагає досягненню цілей в галузі розвитку. Також в ньому підкреслюється, що розширення можливостей жінок відіграє центральну роль в цьому процесі та вимагає перетворення задачі досягнення гендерної рівності на загально визнану мету, котра потребує технічної кваліфікації та фінансування⁴. Опублікована у 2013 р. доповідь МВФ «Жінки, праця та економіка: макроекономічні вигоди від гендерної рівноправності», оцінюючи втрати ВВП на душу населення внаслідок гендерної диференціації ринку праці, підкреслює принципове значення гендерних питань для макроекономіки. З огляду на це передбачається, що подальша робота МВФ також враховуватиме гендерні наслідки впроваджуваних програм і заходів.

Ці та інші дослідження підкреслюють, що надання рівних умов на ринку праці, створення рівного доступу до засобів виробництва і сировини дозволяє краще використовувати наявний кадровий фонд і підвищує дохідність

4. World Bank and International Monetary Fund. Global Monitoring Report 2007 «Global Monitoring Report 2007: Confronting the Challenges of Gender Equality and Fragile States», <https://www.imf.org/External/Pubs/FT/GMR/2007/eng/gmr.pdf>

компаній, що належать жінкам. Відтак, запровадження гендерних бюджетних ініціатив, спрямованих на досягнення таких цілей, сприятиме поліпшенню добробуту населення та прискоренню економічного зростання країни.

Підвищення ефективності державних видатків і державної політики

Застосування гендерно-орієтованого бюджетування привертає увагу до проблем гендерної політики, а гендерний аналіз дозволяє отримати детальнішу інформацію про розподіл ресурсів між чоловіками та жінками та про вплив на них державної політики й державних видатків. Це забезпечує створення потужнішої доказової бази для прийняття рішень і, отже, сприяє ефективнішому використанню державних коштів. В свою чергу, виявлення в результаті застосування ГОБ гендерних нерівностей, сприяє змінам у законах і політиці, що є важливим кроком у подоланні гендерного дисбалансу.

Досягнення гендерної рівноправності / рівності

Гендерна рівність є складовою загального принципу рівності, що означає відсутність будь-якої нерівності чи обмежень прав особи та громадянських свобод. Досягнення гендерної рівноправності вимагає рівності результатів для жінок та чоловіків. Це передбачає визнання того, що потреби, пріоритети та інтереси різних груп жінок і чоловіків можуть відрізнятися. В свою чергу, це впливає на те, який зиск жінки та чоловіки можуть отримати від політики та бюджетних видатків.

У сфері гендерної рівності неможливо досягти бажаних результатів стосовно однієї статі, не досягнувши таких самих результатів щодо іншої. Саме тому гендерна політика має забезпечити, щоб встановлення рівності між жінками та чоловіками було інтегроване в усі сфери, де приймаються рішення. Отже, для досягнення хороших результатів гендерно-орієтовані політика і бюджетування можуть сприяти поліпшенню надання послуг і реалізації стратегій в різних сферах.

Прогрес у реалізації прав людини

Реалізація гендерної політики прямо пов'язана

із реалізацією прав людини, а гендерні відносини безпосередньо залежать від загального стану дотримання прав людини в державі. Це зумовлено низкою об'єктивних соціально-економічних і політичних чинників. Так, у державах із низьким рівнем економічного розвитку реалізується лише одна складова гендерної рівності – формальна, коли рівні можливості у становищі прав жінок і чоловіків закріплені де-юре, а де-факто бракує ресурсів для запровадження спеціальних заходів щодо реалізації цих положень⁵.

Гендерно-орієтоване бюджетування спрямоване на вимірювання розривів між політичними зобов'язаннями, задекларованих у документах у сфері прав людини та прав жінок (зокрема Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок), адекватністю розподілу ресурсів та результатами реалізації політики.

Моніторинг досягнення цілей політики

Гендерно-орієтоване бюджетування є інструментом, що дозволяє контролювати ступінь виконання міжнародних й національних зобов'язань щодо посилення рівності жінок та чоловіків та щодо інших цілей державної політики. ГОБ дозволяє виявити розбіжності між міжнародними зобов'язаннями (наприклад, встановленими на Четвертій все-світній конференції ООН зі становища жінок, а також у національних політичних документах) та обсягом державних видатків, виділених на досягнення гендерно-орієтованих цілей та пріоритетів.

Крім цього, інтеграція гендеру в національне планування, бюджетування, системи та інструменти моніторингу й оцінки може поліпшити допомогу, котру надають країнам різноманітні міжнародні інституції. Так, за оцінками „ООН Жінки“, щоб посилити ефективність надання донорської допомоги, потрібно застосовувати ГОБ як до донорських,

5. Оніщенко Н. Гендерні дослідження в сучасному суспільстві: проблеми, реалії, перспективи / Н. Оніщенко, С. Береза, Л. Макаренко // Віче. - 2009. - № 17

так і до національних процесів планування, бюджетування, моніторингу й оцінки, а також до спільних координаційних механізмів, щоб охопити всі канали, якими така допомога надається⁶.

Забезпечення належного врядування

Основними рисами належного врядування є участь, верховенство права, прозорість, відповідальність, орієнтація на консенсус, справедливість, ефективність і результативність, підзвітність і стратегічне бачення⁷. Забезпечення рівної участі чоловіків та жінок є ключовою передумовою у всіх цих процесах. Більше того, належне врядування вдосконалюється за допомогою прозорого процесу формування політики, який передбачає широке залучення громадськості.

Метод ГОБ сприяє тому, щоб на усіх етапах управління були представлені різні точки зору різноманітних груп громадян. Крім того, поліпшення надання товарів і послуг жінкам, чоловікам, дівчатам і хлопцям у справедливий, чесний та відповідальний спосіб внаслідок запровадження ГОБ теж слід розглядати як невід'ємну складову визначення поняття «належне врядування».

Посилення підзвітності та прозорості

Завдяки відстеженню процесу використання коштів бюджету, гендерно-орієнтоване бюджетування посилює як підзвітність, так і прозорість бюджетного процесу. Крім того, ГОБ сприяє вдосконаленню збору даних із розбивкою за статтю, а також доступу до інформації про програми та бюджет в цілому.

Загальні переваги впровадження ГОБ у різних країнах стосуються цілої низки позитивних наслідків, наприклад:

■ Удосконалення бюджетних процедур

Декілька країн внесли у своє законодавство зміни стосовно включення гендерних аспектів у бюджетування. Наприклад, Австрія та Бельгія запровадили ГОБ шляхом внесення конкретних змін у бюджетне законодавство. Шотландія запровадила звіт про вплив на рівність, в якому висвітлений вплив масштабних політичних реформ і державних видатків та доходів на гендерну рівність.

■ Розширення знань, поліпшення показників і статистики

Швеція, провівши поглиблені дослідження гендерних проблем, як-от економічна вартість виконання батьківських обов'язків або фінансове становище літніх жінок та чоловіків, значно розширила інформацію про існуючі прояви гендерної нерівності та включила до бюджету конкретні додатки.

■ Поліпшення засад прийняття рішень, звітності та виділення коштів

Багато країн запровадили ту чи іншу форму звіту щодо ГОБ у рамках своїх бюджетних матеріалів із метою підкреслити вплив гендерно-орієнтованого бюджету. Це значно розширює доказову базу для бюджетних дебатів. У Франції у рамках бюджетних матеріалів готується річний звіт про вплив бюджету на гендерну рівність. У столиці Австрії Відні до муніципалітету спільно із проектом бюджету щорічно подається проект гендерно-орієнтованого бюджету, а в якості додатку до річного звіту про аудит бюджету готується доповідь про гендерний аудит бюджету.

Ці документи надають важливу інформацію депутатам рад, які спираються на неї в обговоренні бюджету та у дебатах щодо аудиту бюджету.

■ Удосконалення видатків на підтримку гендерної рівності

На основі детального аналізу державних послуг

6. Integrating gender responsive budgeting into the aid effectiveness agenda reports.

7. Governance for sustainable human development: A UNDP policy document [Electronic resource]: United Nations Development Program (January, 1997). — Access mode: <http://magnet.undp.org/policy/default.htm>.

і бюджетів можна приймати обґрунтовані політичні рішення, які підвищують ефективність державних видатків та їх вплив на гендерну рівність. Наприклад, в Албанії система соціальної допомоги реформована в такий спосіб, щоб жінки та чоловіки отримували від неї однакову користь. Австрія встановила конкретні цільові показники державних видатків на програми, спрямовані на ефективне усунення нерівності на ринку праці (як, наприклад, реінтеграція жінок у ринок праці після закінчення відпустки по вагітності та пологах або службове просування жінок у технічних галузях).

- Поліпшення процедури надання податкових канікул та податкових кредитів

Аналіз впливу гендерних чинників на доходи також уможлиблює поліпшення систем оподаткування доходів. Наприклад, у Великій Британії система виділення податкових кредитів щодо догляду за дітьми була змінена таким чином, що кредит надається не годувальнику, а основному доглядачеві.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ РОБОТИ З ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ

Гендерно-орієнтоване бюджетування – це метод, який передбачає комплексну роботу з інтеграції гендерних аспектів у всі етапи процесу планування. Основні компоненти роботи з ГОБ представлено на рис. 1.

Рис. 1. Основні компоненти роботи з ГОБ

Як показано на рис. 1, робота з ГОБ складається з трьох основних компонентів. Це:

- Проведення гендерного бюджетного аналізу.
- Внесення змін у програми та бюджети за результатами гендерного бюджетного аналізу для досягнення гендерної рівності.

■ Системна інтеграція ГОБ у процеси планування бюджету на державному та місцевому рівнях.

Усі ці компоненти рівною мірою важливі та тісно взаємопов'язані. У наступних розділах цього посібника ми зосередимо увагу на першому компоненті – гендерному бюджетному аналізу.

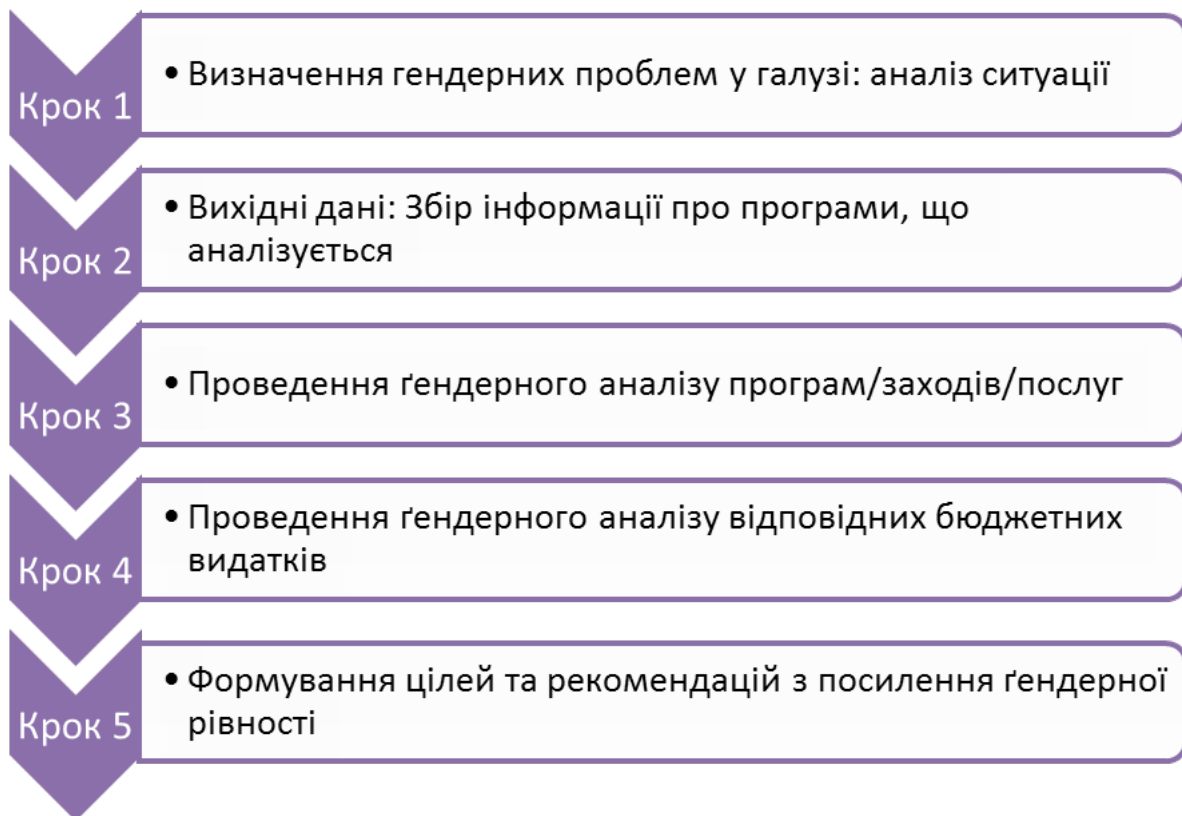

Рис. 2. Основні кроки гендерного бюджетного аналізу

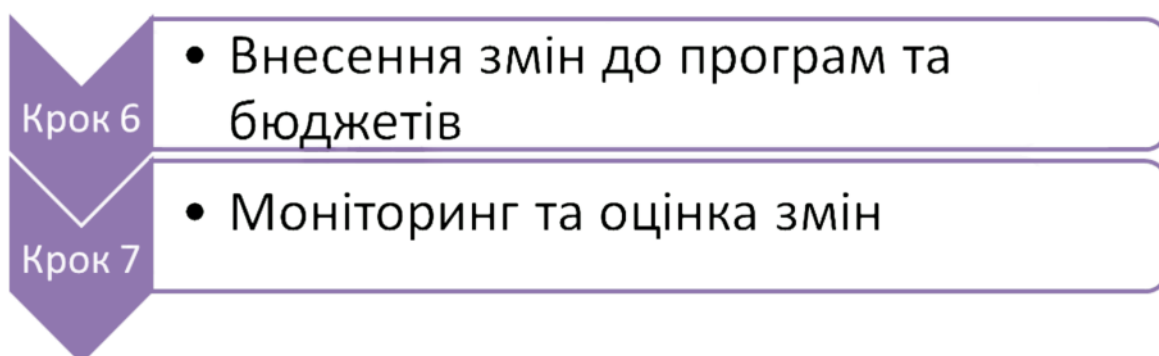

Рис. 3. Основні кроки внесення змін у програми та бюджети за результатами гендерного бюджетного аналізу для досягнення гендерної рівності

Компонент 1. Проведення ґендерного бюджетного аналізу

Перший компонент є ключовим для створення міцної основи для подальшої діяльності із поліпшення ситуації щодо ґендерної рівності.

Ґендерний бюджетний аналіз – це аналіз програм, що фінансуються з бюджету та наскільки їх заходи задовольняють потреби різних статей і різних соціальних груп. Результатом ґендерного бюджетного аналізу є рекомендації щодо вдосконалення програм, які фінансуються з бюджету, а також бюджетної і галузевих політик, з метою поліпшення їх відповідності реальним потребам різних статей і різних соціальних груп.

При проведенні ґендерного бюджетного аналізу рекомендується виконати певну послідовність кроків. Вони є базовими етапами ґендерного аналізу конкретних програм, підпрограм та сфер політики.

Головне питання ґендерного бюджетного аналізу звучить так:

Який вплив бюджетні заходи та відповідна політика чинять на ґендерну рівність? Вони скорочують чи посилюють ґендерну нерівність або ж ніяк її не змінюють?

На рис. 2 подано огляд основних кроків ґендерного бюджетного аналізу. Вони будуть детальніше розглянуті у наступному розділі.

Компонент 2. Внесення змін у програми та бюджети за результатами ґендерного бюджетного аналізу для досягнення ґендерної рівності

Цей компонент впроваджується на основі рекомендацій, розроблених у результаті ґендерного аналізу конкретних галузей, сфер, програм тощо. Його мета – забезпечити реалізацію вищезгаданих рекомендацій та внести зміни у діяльність, програми чи плани, а також зміни у бюджеті.

Це – важливі кроки у забезпеченні трансформації результатів аналізу в необхідні

зміни. На цих етапах основними питаннями є такі:

- Які з рекомендацій виконані?
- Якщо не виконані, то чому?
- Чи досягнуто цілей щодо ґендерної рівності (та цільових показників), відповідно, чи є прогрес у цьому напрямку?

Кроки щодо моніторингу й оцінки внесення відповідних змін та ходу виконання програм у цьому посібнику не висвітлюються.

РОЗДІЛ 3. ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ ГЕНДЕРНОГО БЮДЖЕТНОГО АНАЛІЗУ

Одним із ключових елементів будь-якої роботи в рамках ГОБ є комбінований аналіз політики і бюджетів з позиції ґендерної рівності. Такий аналіз спрямований на створення міцної доказової бази для подальшої діяльності щодо поліпшення ситуації з ґендерної рівності в різних галузях, програмах або напрямках політики. Тому в цьому посібнику основна увага приділяється ґендерному бюджетному аналізу і подається опис основних кроків його проведення, а також головних аналітичних інструментів, корисних для цієї роботи.

Важливо підкреслити, що в ґендерному бюджетному аналізі не достатньо просто розглянути становище жінок і чоловіків: важливо вивчити це питання глибше, щоб переконатися в тому, що потреби та інтереси, пріоритети та проблеми жінок і чоловіків у різних соціальних ситуаціях, з урахуванням віку, класу, етнічного походження, місця проживання тощо, у процесі формування політики належним чином враховуються та відповідно задовольняються і вирішуються. Важлива відправна точка – це розуміння становища різних груп жінок та чоловіків у різних сферах життєдіяльності. Тому, незважаючи на те, що в посібнику використовуються категорії «жінки та чоловіки», при проведенні ґендерного аналізу

слід враховувати наступні показники: вік, місце проживання (місто / село), соціальний статус, сімейний стан, економічна активність та інші доречні категорії.

Отже, повернімося до головного питання, що лежить в основі гендерного бюджетного аналізу:

■ Який вплив бюджетні заходи та відповідна галузева політика справляють на гендерну рівність? Вони скорочують чи посилюють гендерну нерівність або ж ніяк не змінюють її?

При практичному впровадженні аналізу корисно буде організувати тренінг та методичну підтримку для працівників, які фактично проводитимуть цей аналіз. Перш ніж почати роботу, важливо отримати чітке уявлення того, що саме ви хочете аналізувати – наприклад, напрям політики чи конкретну програму – і як ви використовуватимете результати аналізу.

В аналітичній роботі щодо ГОБ рекомендується виконувати послідовність кроків – основних етапів гендерного аналізу напрямів політики чи конкретних програм. Цей підхід можна застосовувати до широкого спектру напрямів або програм, тому його деталі можуть дещо відрізнятися залежно від конкретної теми аналізу.

Як зазначено вище, основні кроки гендерного бюджетного аналізу є наступними:

Крок 1. Визначення гендерних проблем у галузі: аналіз ситуації

Крок 2. Базовий рівень: Збір інформації про програми, які плануються проаналізувати

Крок 3. Проведення гендерного аналізу діяльності

Крок 4. Проведення гендерного аналізу бюджетних видатків

Крок 5. Формування цілей та рекомендацій з посилення гендерної рівності

Далі кожен із цих кроків обговорюється детальніше, щоб надати працівникам, які проводять гендерний аналіз бюджету, поради стосовно того, як планувати та здійснювати такий аналіз.

1. КРОК 1. ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПРОБЛЕМ У ГАЛУЗІ: АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ

Головна задача цього кроку полягає у проведенні аналізу становища жінок і дівчат, чоловіків і хлопців у конкретній галузі, якої стосується програма, що ви розглядаєте. Аналіз ситуації спрямований на те, щоб отримати належний огляд цільової групи конкретної програми, зрозуміти можливі відмінності у становищі цієї групи, її практичних і стратегічних потребах та пріоритетах, а також з'ясувати, чи існують прояви нерівності між жінками та чоловіками (або підгрупами жінок та чоловіків), які необхідно усувати за допомогою державної чи регіональної політики.

Цільові групи – це групи людей, що є запланованими бенефіціарами програми. Цільовими групами можуть бути особи, котрі належать до певних професійних груп або вікових категорій, безробітні, самозайняті особи, люди з доходами нижче певного рівня, студенти, учасники інвестиційних проєктів, підприємці тощо, залежно від спрямованості програми. Що стосується визначення потреб, то важливо розрізнити практичні та стратегічні потреби.

Відповідно до визначення, що пропонується в «Глосарії основних гендерних понять»,⁸ практичні гендерні потреби – це потреби, які виникають у жінок та чоловіків виходячи з їх соціальних ролей, що закріплюються для них суспільством. В свою чергу, стратегічні гендерні потреби залежать від конкретних соціальних, економічних і політичних, умов

8. Додаток до звіту Всеукраїнського об'єднання організацій роботодавців «Конфедерація роботодавців України» з партисипативного гендерного аудиту заснованого на принципі активної участі) <http://www.confed.org/assets/files/gloss.pdf>

в яких перебувають жінки та чоловіки. Ці потреби спрямовані на досягнення фактичної гендерної рівності і передбачають діяльність щодо захисту від домашнього насильства, стратегії досягнення рівної заробітної плати, ширшу участь у процесах ухвалення рішень і запобігання різним формам сексуальної експлуатації жінок. Стратегічні гендерні потреби пов'язані з гендерним розподілом праці, доступом до ресурсів і влади.

Діяльність, спрямована лише на задоволення практичних потреб, не матиме стійких результатів доти, доки не будуть взяті до уваги також і стратегічні інтереси. Стратегічні потреби, у свою чергу, неможливо задовольнити без урахування практичних потреб. Діяльність, яка передбачає лише задоволення практичних потреб, може сприяти закріпленню нерівного становища жінок та чоловіків в суспільстві.

Стратегічні гендерні потреби пов'язані із розширенням можливостей чоловіків і жінок, що дозволяє їм самим контролювати своє особисте життя і суспільну діяльність і, таким чином, міняти існуючі гендерні ролі і долати обмеження свого положення.

Для проведення аналізу становища цільової групи важливо розглянути якомога більше релевантної інформації. Наприклад, якщо ви аналізуєте програму зайнятості, то варто приділити увагу становищу жінок і чоловіків на ринку праці: кількості працевлаштованих і безробітних жінок та чоловіків, розподілу професій між статями, обсягу оплачуваної й неоплачуваної роботи, яку виконують жінки та чоловіки, тощо.

Для цього кроку необхідно користуватись кількісними даними, а також якісною інформацією з різних джерел: з джерел в установі, що відповідає за програму, з даних із розбивкою за статтю, котрі надає державна служба статистики, з дослідницьких звітів та інших джерел. Можна також отримати інформацію через контакти із фахівцями, котрі добре знають цю галузь, людей та їхнє становище, як от надавачі послуг, підрядники

або особи, які приймають рішення. Крім того, якщо це можливо і доречно, наприклад, у випадку, коли інформації дуже мало, ви можете організувати фокус-групи за участю жінок та чоловіків з цільової групи, щоб більше дізнатися про їхнє становище.

Деякі ключові питання, які допоможуть зрозуміти основні проблеми гендерної проблематики:

- Яка ситуація щодо жінок та чоловіків (та підгруп жінок та чоловіків) в секторі відповідної програми обраної для аналізу?
- Які їхні інтереси, потреби, пріоритети? Чи є різниця між потребами жінок та чоловіків, які варто взяти до уваги?
- Які існуючі нерівності між жінками і чоловіками (або між підгрупами жінок і чоловіків)? Особливо в таких сферах:
 - Працевлаштування
 - Рівень і розподіл неоплачуваної роботи (наприклад, наслідки програмних заходів щодо роботи з догляду і обов'язків по догляду)
 - Дохід
 - Мобільність (транспорт)
 - Участь у прийнятті рішень (в політичній, соціальній та економічній сферах життя)
 - Гендерні ролі і норми
- Які основні проблеми, що стосуються гендерної рівності в цьому секторі?

На основі аналізу інформації необхідно визначити основні гендерні питання, а саме: існуючі прояви нерівності між жінками і чоловіками або конкретні проблеми, які мають жінки або чоловіки, і котрі можуть бути вирішені в рамках цієї програми або за допомогою програм, що розроблені для інших державних стратегій. У цьому контексті можна визначити

широкі цілі стосовно того, як державна політика може сприяти поліпшенню рівності між жінками та чоловіками в конкретному секторі або області.

Ще одним компонентом аналізу ситуації є гендерний аналіз складу працівників, що працюють в секторі. Це може включати аналіз кількості жінок і чоловіків на різних посадах – наприклад, адміністративний, основний, обслуговуючий, допоміжний персонал, не лише серед державних службовців, а й серед інших постачальників послуг і підрядників. Крім того, можна проаналізувати, хто бере участь у прийнятті рішень, пов'язаних з формуванням та виконанням програми.

2. КРОК 2. БАЗОВИЙ РІВЕНЬ: ЗБІР ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПРОГРАМИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ АНАЛІЗУ

Якщо ви є відповідальним виконавцем програми, це буде легке завдання. Його виконання передбачає отримання відповідей на такі запитання:

- Які цілі програми?
- Чи включені до програми конкретні цілі щодо посилення гендерної рівності або цілі, чітко орієнтовані на поліпшення становища жінок або чоловіків?
- Які головні напрями діяльності за програмою?
- Який бюджет виділено на програму, й на які напрями діяльності він витрачається? Яка частка фінансування надходить з державного чи місцевих бюджетів, а яка – з інших джерел (наприклад, від донорів)?
- Які статистичні дані стосовно програми наявні, особливо щодо цільової групи та бенефіціарів?

Хто відповідає за розробку програми, хто відповідає за її реалізацію (чи реалізують програму декілька установ)?

Виконання цього кроку може бути дуже корисним для подальшої роботи, а саме він допоможе отримати загальне уявлення щодо програми і сприятиме майбутньому аналізу.

3. КРОК 3. ПРОВЕДЕННЯ ГЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ ПРОГРАМ / ЗАХОДІВ / ПОСЛУГ

На основі огляду програми та зібраної інформації про становище цільової групи й визначених гендерних проблем можна проводити гендерний аналіз програми, застосовуючи для цього різні аналітичні інструменти. Якщо програма велика, ви не зможете проаналізувати всі підпрограми та заходи відразу. Вибір підпрограм і заходів для аналізу є дуже важливим етапом. Варто пересвідчитися, що в аналіз включені основні підпрограми і заходи, на які виділяється значна частина бюджету.

3.1. ОЦІНКА ІСНУЮЧОЇ НЕРІВНОСТІ ТА ВИКЛИКІВ СТОСОВНО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Перший аспект, що підлягає оцінюванню – міра, якою програма оцінює гендерну нерівність (наприклад, в її цілях та напрямках діяльності), а також задовольняє різні потреби та пріоритети жінок та чоловіків, визначені на кроці 1.

3.2. АНАЛІЗ БЕНЕФІЦІАРІВ ТА СПОЖИВАЧІВ ПРОГРАМ / ЗАХОДІВ / ПОСЛУГ

Ключовий елемент аналітичної роботи в цьому напрямку – це проведення аналізу бенефіціарів програми. Першим, хоча і не достатнім, кроком є визначення кількості жінок та чоловіків серед споживачів послуг або бенефіціарів конкретних заходів програми.

Корисно представити цю інформацію у формі таблиць. Необхідно не тільки вказати у таблиці кількість жінок та чоловіків, а й

навести якомога більше даних із розбивкою за статтю, рівнем доходу, освітнім рівнем, місцем проживання (місто / село) тощо. Звичайно, не у всіх випадках можливо отримати всі дані, але завжди важливо показати, яких саме груп жінок та чоловіків стосується аналізована програмна діяльність.

Стосовно різних послуг, інвестиційних заходів, субсидій або грошових виплат при проведенні аналізу бенефіціарів можуть бути корисними такі запитання:

- Скільки жінок та чоловіків (і підгруп жінок та чоловіків) отримують зиск від програмної діяльності, наприклад, від послуг, що надаються, від побудованої інфраструктури, від здійснених грошових виплат тощо?
- Чи по-різному жінки та чоловіки користуються різними послугами? Якщо так, які можливі причини цього? Чи існують можливі перешкоди для користування послугами?
- Чи пропонуються окремі послуги жінкам та чоловікам?
- Хто не користується послугами і чому?

Якщо програма не має прямих бенефіціарів, наприклад, тому що вона спрямована на надання фінансової допомоги установам або на будівництво певних об'єктів інфраструктури, важливо з'ясувати, хто є непрямыми бенефіціарами; наприклад, коли надається фінансова допомога спортивному клубу, то питання полягає в тому, хто його відвідує, наприклад, скільки жінок та чоловіків займається різними видами спорту в цьому спортивному клубі, якими приміщеннями чи обладнанням вони можуть користуватися тощо.

3.3. АНАЛІЗ ЗАДОВОЛЕНOSTІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ – СПОЖИВАЧІВ ПРОГРАМ / ЗАХОДІВ / ПОСЛУГ

Ще один аспект полягає в проведенні аналізу того, наскільки жінки та чоловіки

задоволені якістю та кількістю пропонованих програм / заходів / послуг. Для цього можуть застосовуватись методи виявлення громадської думки, наприклад, анкетування, фокус-групи, опитування тощо. При їх застосуванні важливо забезпечити, щоб жінки та чоловіки рівною мірою могли висловлювати свою думку. У цьому контексті також має сенс розглянути питання про створення окремих жіночих груп. Такий підхід дозволить проаналізувати, наскільки пропоновані програми / заходи / послуги відповідають різним потребам жінок та чоловіків, і чи для задоволення конкретних потреб необхідні гендерно-диференційовані послуги.

Можливі запитання:

- Наскільки жінки задоволені якістю надаваних послуг? А наскільки задоволені чоловіки?
- Чи достатній обсяг надаваних послуг для задоволення попиту на них?
- Чи відповідають ці послуги, можливо, різним потребам та інтересам жінок і чоловіків?
- Як різні ролі та різні обов'язки жінок та чоловіків або традиційні норми впливають на можливість жінок та чоловіків щодо користування послугами, які фінансуються за рахунок коштів бюджету?

3.4. АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ / ЗАХОДІВ / ПОСЛУГ

- Хто має вплив на прийняття рішень щодо надання та умов послуг?
- Скільки жінок та чоловіків задіяні й на якому рівні?
- Чи надано групам, що представляють інтереси жінок і чоловіків (громадським організаціям), можливість доносити інформацію представникам органів влади, які приймають рішення?

3.5. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПРОГРАМ / ЗАХОДІВ / ПОСЛУГ НА ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ

В ході проведення аналізу важливо оцінити, яким є вплив програм / заходів / послуг на гендерну рівність. Тут можуть бути доцільними, наприклад, такі запитання:

Як державна чи регіональна політика впливає на зайнятість жінок та чоловіків?

Чи змінює держава існуючі гендерні ролі, норми та стереотипи, і як саме вони змінюються?

Яким є вплив державної діяльності на обсяг неоплачуваної роботи і на розподіл неоплачуваної роботи між жінками та чоловіками?

Чи впливає держава на можливості жінок та чоловіків щодо участі у політичній, економічній та соціальній сферах життя?

4. КРОК 4. ПРОВЕДЕННЯ ГЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ

На цьому етапі аналіз споживачів та бенефіціарів, проведений в кроці 3, об'єднується з аналізом бюджетів.

Аналіз доходів бюджету

Слід зазначити, що, у принципі, ГОБ передбачає аналіз як державних видатків, так і державних доходів. Проте у багатьох випадках державні доходи не є пріоритетними для розгляду. Тим не менш, слід враховувати, що у контексті конкретної галузевої політики варто проаналізувати певні види доходів. Особливо цікавим для вивчення може бути питання про плату за користування і про те, як зміна плати за користування впливає на жінок та чоловіків.

Стосовно видаткової частини бюджету аналіз є ширшим, а у багатьох випадках і простішим.

Аналіз розподілу видатків із розбивкою за статтю
Головний акцент на цьому етапі робиться

на аналізі вартості програм / заходів / послуг (наприклад, наданих послуг або отриманих грошових виплат). Виходячи з інформації про вартість бюджетних послуг і про кількість їх споживачів, можна провести простий гендерний аналіз вартості програм / заходів / послуг. Цей аналіз ґрунтується на обчисленні собівартості одиниці послуг і кількості її споживачів. Собівартість одиниці послуг можна розрахувати, поділивши загальну суму видатків на конкретну послугу на кількість наданих одиниць цієї послуги (наприклад, на кількість місць у навчальному курсі).

Собівартість одиниці, помножена на кількість споживачок (споживачів) цієї послуги, в добуток дає вартість послуг, наданих жінкам (чоловікам). Це проста форма аналізу розподілу бюджетних видатків із розбивкою за статтю.

Таким чином, інформація, яку необхідно зібрати та відповідно розрахувати з метою проведення цього етапу аналізу, складається з таких елементів:

- загальна вартість надання конкретних послуг, виплат або інвестицій;
- кількість споживачів / споживачок конкретної послуги собівартість одиниці послуг (вартість на душу населення).

Оцінка достатності обсягів бюджетних видатків

Ще один метод полягає в тому, щоб оцінити, чи достатній обсяг бюджетних видатків для реалізації програми у гендерно-чутливий спосіб. Це передбачає аналіз різних потреб жінок та чоловіків і визначення того, чи задовольняє ця програма різні потреби шляхом надання конкретних послуг.

- Чи достатній наявний бюджет для реалізації програми з урахуванням кількості осіб у цільовій групі?
- Чи достатній наявний бюджет для надання послуг і здійснення видів діяльності, що відповідають, можливо, різним потребам жінок

та чоловіків? Якщо потрібно, то чи надаються конкретні послуги групам жінок або чоловіків у відповідь на їхні конкретні потреби?

- Якою була динаміка бюджетних видатків на цю програму за останній рік, чи відбулося збільшення або зменшення?
- Чи передбачені в бюджеті кошти в повному обсязі використані на реалізацію програми?
- Чи ці послуги доступні всім жінкам та чоловікам у запланованих цільових групах?

Оцінка витрат на персонал

Щоб скласти повну картину, має сенс безпосередньо проаналізувати витрати на персонал. Мета цього аналізу – провести розбивку витрат на персонал за статтю.

Основою цієї оцінки витрат на персонал є інформація про бюджетні видатки на утримання персоналу, а також інформація про жінок та чоловіків, які працюють у відповідній сфері.

Такий аналіз може включати наступні аспекти:

- загальні витрати на заробітну плату працівників, безпосередньо залучених до програмної діяльності;
- чисельність зайнятих і середній дохід (заробітна плата) з розбивкою за статтю згідно з різними рівнями категорій персоналу.

Аналіз бюджету, виділеного на певні програми, послуги та персонал, можна провести за певний рік або розширити до порівняльного аналізу бюджетів, наявних для реалізації програми на декілька років.

5. КРОК 5. ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ ТА РЕКОМЕНДАЦІЙ З ПОСИЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

За результатами проведеної на попередніх етапах роботи можна розробити рекомендації,

які стосуються різних аспектів. Один із важливих блоків рекомендацій відповідатиме досягненню гендерної рівності в рамках програми. Рекомендації мають бути направлені на зміни щодо цілей з метою вирішення проблеми гендерної нерівності та вказувати, які цілі гендерної рівності мають бути включені до відповідних програм. Також важливим напрямком рекомендацій є заходи, показники ефективності або бюджетні видатки.

Що стосується рекомендацій щодо програмних заходів, то вони можуть пропонувати рішення з наступних питань:

- Як забезпечити рівний доступ жінок і чоловіків до різних видів діяльності?
- Як цільові послуги можуть бути доступнішими для деяких груп жінок чи чоловіків?
- Які зміни необхідно внести в заходи, щоб досягти цілей гендерної рівності і краще задовольняти потреби, інтереси і пріоритети жінок і чоловіків?
- Чи є необхідність у поліпшенні процесу надання послуг?
- Чи передбачені конкретні заходи, стосовно яких рекомендується приділяти особливу увагу жінкам або чоловікам?
- Як пересвідчитись, що гендерний аспект інтегровано до програмної діяльності?
- Які можливості існують для широкої участі жінок і чоловіків, у процесі удосконалення гендерно-орієнтованого планування і реалізації програми?

Важливо розробити конкретні рекомендації.

Що стосується видатків бюджетів, рекомендації можуть торкатися таких питань:

- Які зміни в бюджетних видатках в рамках програми (наприклад, перерозподіл коштів на виконання різних програмних заходів) необ-

хідні для кращого досягнення цілей гендерної рівності?

На основі рекомендацій щодо досягнення цілей гендерної рівності та конкретних заходів рекомендується визначити показники для оцінки прогресу в досягненні поставлених цілей.

■ Які показники мають застосовуватись для оцінки прогресу в досягненні цілей?

Рекомендації можуть також містити пропозиції щодо збору та надання додаткових статистичних даних (наприклад, пропонувати зміни до зібраних даних або збір додаткових якісних даних тощо). Загалом збір та подання даних з розбивкою за статтю будуть корисні в будь-якій сфері політики.

Якщо наявних даних дуже мало, рекомендації можуть містити пункт про потребу в подальшому поглибленому дослідженні гендерних аспектів програми.

Буде багато випадків, коли рекомендації стосуватимуться різних розглянутих вище аспектів. На основі зібраних у процесі аналізу даних можна буде пропонувати не одне-єдине рішення, а різні варіанти подальших дій. Отже, рекомендується розробити рекомендації, що передбачають різні варіанти дій.

Визначення осіб / закладів / інституцій, відповідальних за виконання рекомендацій

На цьому етапі важливо не лише визначити необхідні зміни у програмах і бюджетах, а й визначити, хто відповідатиме за виконання різних рекомендацій. Може бути дуже корисно висвітлити цей аспект у підсумковому звіті про результати аналізу, відповівши на таке запитання:

■ Хто відповідає за виконання різних рекомендованих заходів?

Це можуть бути керівники конкретних відомств, відповідальних за цю програму, підрядники або інші виконавці. В інших випадках може знадобитися прийняття рішень на вищому рівні.

6. НЕОБОВ'ЯЗКОВИЙ ЕТАП: РОЗРАХУНОК ВИТРАТ НА ВИКОНАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ

На основі розроблених рекомендацій корисно розрахувати вартість заходів, які необхідні для досягнення змін. Деякі з цих рекомендацій можуть і не тягти за собою додаткових витрат, наприклад, якщо вони спрямовані на адаптацію існуючої системи надання послуг. Проте інші запропоновані зміни можуть передбачати виділення додаткових коштів на їх впровадження (або, навпаки, економію).

Цей метод передбачає визначення витрат на виконання як кожного окремого заходу, так і усього комплексу заходів. З цією метою для кожного заходу необхідно визначити кількість бенефіціарів, здійснити розбивку за статтю, визначити собівартість одиниці й, врешті-решт, визначити необхідний обсяг бюджетних коштів.

Загальний обсяг витрат визначається шляхом розрахунку суми таких витрат:

■ витрати на персонал і витрати на оплату праці (з урахуванням усіх передбачених законодавством надбавок);

■ накладні витрати, пов'язані із впровадженням послуг / програм / заходів;

■ витрати на комунальні послуги (з урахуванням змін передбачених законодавством тарифів).

Застосування сучасних методів розрахунку вартості послуг обумовлено ринковою трансформацією суспільства. Вона принципово змінює середовище, тому вартість послуги повинна:

■ відповідати попиту та пропозиції на ринку;

забезпечувати окупність витрат на послугу.

При цьому необхідно враховувати особливості ціноутворення щодо послуг. Крім того, метод розрахунку вартості послуг слід реалізувати із застосуванням концепції «справедливої

вартості» як із точки зору законодавства, так і з точки зору відшкодування витрат.

7. ДОКУМЕНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ГЕНДЕРНОГО БЮДЖЕТНОГО АНАЛІЗУ

Вище представлені п'ять головних кроків гендерного бюджетного аналізу. У рамках кожного з цих кроків відправною точкою можуть слугувати аналітичні запитання, але, скоріше за все, у ході аналізу виникатимуть нові запитання і нові головні теми.

На завершальному етапі аналізу важливо документально оформити його результати й скласти звіт, що містить результати покрокового аналізу та відповідні висновки, а також розроблені рекомендації. Ця документація буде важливим матеріалом для перегляду проаналізованих програм і забезпечить обґрунтування для внесення коректив у ці програми та прийняття рішень щодо бюджетних видатків.

РОЗДІЛ 4. ПЕРЕХІД ВІД ГЕНДЕРНОГО БЮДЖЕТНОГО АНАЛІЗУ ПРОГРАМ ДО ЗМІН У ПОЛІТИЦІ ТА БЮДЖЕТАХ

Виходячи з результатів проведеного аналізу, важливо пам'ятати, що сам аналіз – це ще не все гендерно-орієнтоване бюджетування. Необхідно йти далі та зосередитися на кроках 6 і 7, а саме:

- Крок 6: Внесення змін до програм та бюджетів
- Крок 7: Моніторинг і оцінка ходу виконання рекомендацій

Варто зазначити, що у більшості випадків, коли справа доходить до реалізації запропонованих змін, це може не входити до кола задач службовців, які проводять гендерний бюджетний аналіз. Тому це питання у цьому посібнику детально не розглядається.

НЕОБОВ'ЯЗКОВИЙ ЕТАП: ОЦІНКА ГЕНДЕРНОГО ВПЛИВУ ЗАПЛАНОВАНИХ БЮДЖЕТНИХ ЗАХОДІВ

Вимірювання ступеню впливу в результаті використання державних коштів для досягнення запланованих цілей – додатковий елемент, який можна враховувати, якщо є ресурси для проведення такої оцінки. Центральне питання в проведенні оцінки гендерного впливу запланованих бюджетних заходів полягає в наступному: чи вжиті заходи для досягнення цілей були доречними, а саме відповідними та адекватними? Відправною точкою для такої оцінки стає порівняння наявних ресурсів і послуг.

Аналіз гендерного впливу втручання за результатами гендерно-орієнтованого бюджетування передбачає вивчення впливу пропонованих бюджетних видатків на соціально-економічні можливості жінок і чоловіків та включає:

- аналіз соціально-економічного впливу на конкретні гендерні групи;
- можливий аналіз збитків у випадку, якщо пропоновані заходи втручання не здійснені;
- аналіз ризиків у процесі здійснення запланованого заходу втручання.

Гендерний вплив запланованих бюджетних заходів необхідно оцінювати у річному розрізі на основі звітів про роботу державних установ, де головну увагу слід приділяти досягнутим результатам та ефективності використання бюджетних коштів, а не тільки аспекту цільового та повного використання цих коштів – як це робиться зазвичай. У майбутньому такі звіти необхідно буде включати у проект бюджету як обов'язковий аналітичний матеріал.

ДОДАТОК 1. ПРИКЛАД ЗДІЙСНЕННЯ КРОКІВ АНАЛІЗУ

Мета цього розділу – проілюструвати застосування методу гендерного бюджетного аналізу на конкретному прикладі з реального життя. Приклад узято з матеріалів роботи щодо ГОБ в автономному краї Воєводина (Сербія).

Цей приклад відображає основні кроки гендерного бюджетного аналізу, які представлені у Розділі 4:

- Крок 1. Визначення гендерних проблем у галузі: аналіз ситуації
- Крок 2. Вихідні дані: Збір інформації про програми, які планується проаналізувати
- Крок 3. Проведення гендерного аналізу програм / заходів / послуг
- Крок 4. Проведення гендерного аналізу бюджетних видатків

- Крок 5. Формування цілей та рекомендацій з посилення гендерної рівності

Комплексна регіональна програма розвитку автономного краю Воєводина: «Інтеграційна кваліфікаційна схема» (Програма ІКС)

Крок 1. Визначення гендерних питань у галузі: аналіз ситуації

Оскільки аналізована програма пов'язана з програмами навчання на ринку праці, аналіз ситуації зосереджений на виявленні гендерних питань на ринку праці. Ситуація щодо зайнятості, безробіття та підприємництва станом на рік аналізу програми (2006) є такою (див. табл. 1).

Примітка: наведені тут дані є лише частиною даних та інформації в сфері зайнятості й безробіття, які можна проаналізувати. Наприклад, у контексті цієї програми інтерес також становила б інформація про галузі та

Таблиця 1. Ситуація на ринку праці, вибрані дані за статтю

	Жінки	Чоловіки
Рівень зайнятості	34%	54%
Рівень безробіття	22%	15%
Частка жінок / чоловіків серед безробітних віком 31-40 років	58%	42%
Частка жінок / чоловіків серед безробітних віком понад 50 років	42%	58%
Частка жінок / чоловіків серед тривало безробітних: понад 2 роки	56%	44%
Частка жінок / чоловіків серед осіб, які вперше шукають роботу	56%	44%
Частка жінок / чоловіків у неактивному населенні	62%	38%
Частка жінок / чоловіків серед неактивних осіб з інвалідністю	66%	34%
Частка жінок / чоловіків серед домогосподарок / домогосподарів	99%	1%
Частка жінок / чоловіків серед безробітних без освіти	54%	46%
Частка жінок / чоловіків серед безробітних із середньою спеціальною освітою	61%	39%
Частка жінок / чоловіків серед безробітних із вищою освітою	55%	45%
Частка жінок / чоловіків серед самозайнятих осіб	23%	77%

професії, в яких працюють жінки та чоловіки та в яких спостерігається високий рівень безробіття.

Аналіз ситуації на ринку праці показує чіткі гендерні питання та деякі серйозні проблеми, які необхідно подолати: хоча в цілому рівень безробіття високий, рівень безробіття серед жінок набагато вищий, ніж серед чоловіків, зокрема, в групі тривалий час безробітних, і частка жінок серед самозайнятих є досить низькою. Крім того, поділ ринку праці характеризується традиційними гендерними моделями.

Ситуація щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій з розбивкою за гендером показує певні відмінності між жінками та чоловіками, які варіюються залежно від вікової групи. У той час як серед молоді використання комп'ютерів та Інтернету однакове для обох статей, у старших вікових групах жінок стає дедалі менше.

Таблиця 2. Користування комп'ютерами та Інтернетом за статтю і за віковою групою

	Жінки	Чоловіки
Рівень користування комп'ютерами, вік 16-24 роки	84%	86%
Рівень користування комп'ютерами, вік 25-54 роки	47%	54%
Рівень користування комп'ютерами, вік 55-74 роки	10%	11%
Рівень користування Інтернетом, вік 16-24 роки	64%	71%
Рівень користування Інтернетом, вік 25-54 роки	34%	46%
Рівень користування Інтернетом, вік 55-74 роки	6%	7%

Даних про рівень комп'ютерної грамотності серед жінок та чоловіків немає.

Крок 2. Вихідні дані: Збір інформації про програми, які планується проаналізувати

Цілі програми:

- надати підтримку навчальним центрам і стимулювати їхній розвиток;
- підвищити рівень знань безробітних і осіб, які незабаром стануть безробітними, з метою їхнього повернення у сферу праці;
- навчання осіб, які планують почати власну справу;
- надання допомоги фірмам із метою підвищення їх конкурентоспроможності шляхом удосконалення практики управління ними.

Прямо визначених цілей, спрямованих на посилення гендерної рівності, або цілей, конкретно орієнтованих на поліпшення становища жінок або чоловіків, у програмі немає.

Програмні заходи полягають у наступному:

- навчання комп'ютерним навичкам (базові та спеціалізовані курси);
- навчання підприємців-початківців.

Відбір учасників здійснювався на підставі отриманих заяв, які були розставлені за рейтингом на основі того, як довго заявники шукали роботу. При цьому пріоритет надавався особам із нижчим рівнем придатності до працевлаштування, зокрема жінкам.

Участь у курсах безкоштовна і транспортні витрати відшкодовувалися.

Час проведення навчальних завдань установлювався з урахуванням потреб учасників.

Критерії участі у програмі розрізняються залежно від типу навчання:

■ навчання базовим комп'ютерним навичкам: учасники повинні бути зареєстровані як безробітні, мати як мінімум середню шкільну освіту, не мати навичок роботи на комп'ютері й активно шукати роботу;

■ спеціалізована комп'ютерна підготовка: учасники повинні бути зареєстровані як безробітні, мати як мінімум середню шкільну освіту, активно шукати роботу; крім того, учасникам було необхідно пройти тестування й показати належний рівень знань, потрібний для курсу навчання, на участь у якому вони подали заяву.

Дані про учасників різних курсів навчання наявні, причому з розбивкою за статтю (див. крок 3). Крім того, наявні дані про витрати на реалізацію програми, зокрема дані про вартість різних курсів навчання (див. крок 4).

Реалізацією програми керував Секретаріат Воєводини з питань праці, зайнятості та гендерної рівності.

Крок 3. Проведення гендерного аналізу програм / заходів / послуг

Аналіз учасників курсів навчання

Одна з двох основних вимог до даних для гендерного аналізу розподілу державних видатків у галузі надання навчальних послуг – наявність даних про кількість жінок і чоловіків, яку беруть участь у навчанні. Ці дані про

споживачів послуг із розбивкою за статтю важливі для можливості проведення аналізу. У цьому прикладі наявні дані про кількість учасників різних типів курсів навчання з розбивкою за статтю (див. табл. 3).

Як показують ці дані, хоча жінки і складають майже дві третини (63%) всієї кількості учасників комп'ютерних курсів, очевидно, що вони більше представлені у курсах базових комп'ютерних навичок (82%), ніж у спеціалізованих курсах (46%). Для чоловіків все навпаки: 18% на базових курсах та 54% на спеціалізованих.

Крім того, курси для підприємців-початківців відвідало менше жінок, ніж чоловіків, навіть при тому, що частка жінок-учасниць цих курсів (42%) набагато більша, ніж частка жінок серед самозайнятих осіб у Воєводині (23%).

Кількісний аналіз бенефіціарів навчальних заходів доповнений аналізом результатів із точки зору отримання роботи після проходження навчання. Відповідні результати показані у таблиці 4. Не дивно, що шанси на працевлаштування значно вищі для учасників спеціалізованих тренінгів: тут дані показують, що жінки, які беруть участь у спеціалізованій підготовці, мають навіть вищий шанс отримати роботу (56% учасниць отримали роботу), ніж чоловіки (45% отримали роботу). Результати чітко окреслюють деякі істотні питання для подальшого вивчення (наприклад, питання про те, що саме перешкоджає жінкам брати участь в спеціалізованій підготовці). Рівною мірою

Таблиця 3. Учасники курсів навчання за типом курсу і статтю

Тип курсу навчання	Кількість навчальних занять	Число учасників	Жінки	Частка жінок	Чоловіки	Частка чоловіків
Для безробітних:	48	504	320	63%	184	37%
1. Базові комп'ютерні навички	19	240	198	82%	42	18%
2. Спеціалізована комп'ютерна підготовка	29	264	122	46%	142	54%
Для підприємців-початківців:	11	255	107	42%	148	58%

Таблиця 4. Результати: працевлаштування учасників протягом 6 місяців після завершення навчання

Тип курсу навчання / статус зайнятості	Базове для жінок	Базове для чоловіків	Спеціалізоване для жінок	Спеціалізоване для чоловіків
Загальна кількість учасників	198	42	122	142
Завершили навчання	198	41	120	141
Кількість працевлаштованих учасників після навчання	67	13	67	63
Частка працевлаштованих учасників після навчання	34%	32%	56%	45%
Кількість учасників, які після навчання працюють неповний робочий день	5	0	2	6

ці результати вказують на необхідність змін у політиці для ефективнішого використання наявних ресурсів.

Аналіз отриманих результатів показує, що реалізація програми відчутно сприяє поліпшенню шансів учасників – як жінок, так і чоловіків – на працевлаштування. Близько третини слухачів курсів базових комп'ютерних навичок (частки жінок і чоловіків серед них приблизно рівні) змогли працевлаштуватися протягом 6 місяців після закінчення курсів. Частка тих, хто знайшов роботу після спеціалізованої комп'ютерної підготовки, була значно більшою (56% жінок і 45% чоловіків).

Враховуючи, що жінок визнають як групу, чії шанси на працевлаштування нижчі (саме тому їм було надано пріоритет у зарахуванні на курси навчання), у сукупності з тим, що спеціалізована комп'ютерна підготовка виявилася ефективнішою в досягненні результату – отримання учасниками роботи – за результатами проведеного аналізу був зроблений висновок: необхідно запровадити заходи зі збільшення кількості жінок, які відвідують курси спеціалізованої комп'ютерної підготовки. Швидше підвищення рівня їхніх знань у цих сферах поліпшило б шанси жінок на працевлаштування. Це могло б істотно скоротити існуючі прояви нерівності на ринку праці. Водночас це могло б сприяти зменшенню різниці між жінками та чоловіками у сфері комп'ютерних навичок.

Отже, необхідно з'ясувати, чому відбувається різке скорочення кількості жінок, які бажають пройти курси навчання спеціалізованими комп'ютерними навичкам. На основі цих знань вже можна запровадити заходи з усунення можливих перешкод. Одне з можливих рішень – заохочувати жінок, які пройшли навчання базовим комп'ютерним навичкам, до участі у наступному циклі, а саме у спеціалізованій підготовці.

Важливо також з'ясувати, якою мірою потреба в узгодженні професійних і сімейних обов'язків може перешкоджати відвідуванню спеціалізованих навчальних курсів.

Кількісний аналіз був поєднаний із якісними дослідженнями. Зокрема, був використаний метод фокус-груп. У цьому прикладі фокус-групи були організовані з державними службовцями, які керували програмами, з учасниками курсів (можливо, окремо з жінками й чоловіками), а також із підприємцями й цільовою групою, безробітними жінками та чоловіками.

Крок 4. Проведення гендерного аналізу бюджетних видатків

Виходячи з даних про видатки бюджету, розраховано собівартість надання навчальних послуг. У цьому випадку це вартість навчання

одного учасника. Як показано нижче у таблиці 5, ця вартість для різних типів курсів є різною. Найнижчою є вартість навчання одного учасника на курсах базових комп'ютерних навичок, найвищою – на курсах підготовки з програми AutoCad.

Таблиця 5. Собівартість навчальних послуг за програмою ІКС залежно від типу курсу навчання

Тип курсу навчання	Вартість навчання 1 учасника (динарів)
Базові комп'ютерні навички	12575
Спеціалізована комп'ютерна підготовка: веб-дизайн	40714
Спеціалізована комп'ютерна підготовка: AutoCad	48060
Для підприємців-початківців: управління бізнесом і поліпшення бізнесу	21210

На основі даних про учасників (див. крок 3, кількість жінок і чоловіків, які брали участь у різних курсах навчання) та результатів кроку 4 (собівартість різних курсів навчання) можна розрахувати розподіл витрат, перемноживши собівартість навчання на кількість жінок та чоловіків. Результати розрахунку наведені у таблиці 6.

Оскільки вартість навчання одного учасника є найнижчою для базової комп'ютерної підготовки, у курсі навчання з якої беруть участь переважно жінки, то загальна сума витрат на жінок набагато вища саме для курсу базових комп'ютерних навичок. Спеціалізовані тренінги з набагато більшою часткою чоловіків-учасників коштують набагато дорожче, через що частка бюджетів, виділена на участь чоловіків у спеціалізованій підготовці, більша. Отже, у цілому не дивно, що навіть при тому, що кількість жінок, які беруть участь у навчальних заходах, зростає, загальні витрати (розподіл витрат) на всіх чоловіків, які беруть участь у навчальних заходів, більші, ніж на

Таблиця 6. Розподіл ресурсів: вартість навчання за типом курсу навчання і середня вартість навчання 1 учасника (жінки та чоловіка)

Тип курсу навчання	Вартість навчання 1 учасника (динарів (RSD))	Жінки	Чоловіки	Усього витрат на жінок (1000 RSD)	Усього витрат на чоловіків (1000 RSD)
Базові комп'ютерні навички	12575	198	42	2490	528
Спеціалізована комп'ютерна підготовка: веб-дизайн	40714	42	48	1710	1954
Спеціалізована комп'ютерна підготовка: AutoCad	48060	22	46	1057	2210
Спеціалізована комп'ютерна підготовка: графічний дизайн	19840	22	30	436	595
Спеціалізована комп'ютерна підготовка: MS Access	48060	36	18	712	356
Для підприємців-початківців: управління бізнесом і поліпшення бізнесу	21210	100	140	2120	2970
Навчання підприємців: користування ПК	11564	6	9	70	104
Усього (округлено)		362	276	8600	8720
Середні витрати на жінок / чоловіків				20	28

жінок-учасниць. За середніми витратами, розрахованими шляхом ділення загальних витрат на жінок (чоловіків) на кількість жінок (чоловіків), які брали участь у навчанні, витрати на жінок менші (близько 20000 RSD), ніж на чоловіків (близько 28000 RSD).

Крок 5. Формування цілей та рекомендацій з посилення гендерної рівності

За підсумками аналізу були розроблені рекомендації щодо посилення рівності між жінками та чоловіками. Деякі з розроблених рекомендацій наведені нижче.

- Продовжити роботу, щоб з'ясувати, чому відбувається різке зменшення кількості жінок, які бажають пройти курси навчання спеціалізованим комп'ютерним навичкам. На цій основі потрібні заходи з усунення можливих перешкод.
- Вжити заходів зі збільшення кількості жінок, які відвідують курси спеціалізованої комп'ютерної підготовки.
- Заохочувати жінок, які пройшли навчання базовим комп'ютерним навичкам, до участі у наступному циклі, а саме у спеціалізованій підготовці.
- Продовжити проведення курсів навчання для підприємців-початківців обох статей та вжити заходів для збільшення рівня участі жінок у цих курсах.
- Продовжити практику відшкодування транспортних витрат безробітним жінкам і чоловікам, які беруть участь у навчанні.
- Забезпечити однакову доступність навчання для жінок і чоловіків, зокрема доопрацювати навчальні заходи з урахуванням їхніх потреб та передбачити різні форми підтримки учасників програми (переглянути графіки навчальних занять, забезпечити послуги по догляду за дітьми тощо).

- Продовжити регулярне ведення статистики щодо учасників навчання з розбивкою за статтю, а також щодо жінок і чоловіків, які працювали після закінчення навчання.

- Регулярно оцінювати вплив програмних заходів на жінок і чоловіків та, виходячи з результатів оцінки, вносити зміни у програму з тим, щоб програмні заходи відчутніше сприяли зменшенню відмінностей між жінками та чоловіками на ринку праці.

- Безпосередньо залучати учасників програми (наприклад, шляхом організації фокус-груп) до заходів із планування та оцінки програми.

- Забезпечити додаткове навчання державних службовців, задіяних у розробці та реалізації програм, із питань комплексного гендерного підходу, гендерного аналізу та гендерного бюджетування.

Повна документація щодо програми, використаної в цьому прикладі, наведена у наступній публікації:

- Provincial Secretariat for Labour, Employment and Gender Equality: Towards Gender Budgeting in the Autonomous Province of Vojvodina, Novi Sad, 2009 [Секретаріат автономного краю Воєводина з питань праці, зайнятості та гендерної рівності, «На шляху до гендерного бюджетування в автономному краї Воєводина», Нови-Сад, 2009].

ДОДАТОК 2. КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК: ОСНОВНІ ПИТАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ

Етапи роботи	Основні питання
1. Визначення гендерних проблем у галузі: аналіз ситуації	<ul style="list-style-type: none"> ■ Ситуація щодо жінок та чоловіків (та підгруп жінок та чоловіків) в секторі відповідної програми, обраної для аналізу ■ Які їхні інтереси, потреби, пріоритети? Чи є різниця між потребами жінок та чоловіків, які варто взяти до уваги? ■ Які існуючі нерівності між жінками і чоловіками (або між підгрупами жінок і чоловіків)? Особливо в таких сферах: <ul style="list-style-type: none"> ■ Працевлаштування ■ Рівень і розподіл неоплачуваної роботи (наприклад, наслідки програмних заходів щодо роботи з догляду і обов'язків по догляду) ■ Дохід ■ Мобільність (транспорт) ■ Участь у прийнятті рішень (в політичній, соціальній та економічній сферах життя) ■ Гендерні норми, ролі та стереотипи
2. Базовий рівень: збір інформації про програми, що підлягають аналізу	<ul style="list-style-type: none"> ■ Назва програми ■ Тип програми (цільова / бюджетна) ■ Загальний бюджет програми ■ Яка частка фінансування надходить з державного бюджету, яка – з інших джерел (наприклад, від донорів) ■ На які види діяльності витрачається бюджет ■ Установа, відповідальна за розробку програми ■ Установа, відповідальна за реалізацію програми ■ Установи, що є співвиконавцями програми ■ Цілі програми ■ Чи є конкретні цілі, зосереджені на поліпшенні становища жінок або чоловіків ■ Основні задачі програми ■ Основні заходи програми ■ На основі яких потреб підготовлена програма ■ Які статистичні дані стосовно програми наявні, особливо щодо цільових груп та бенефіціарів ■ Чи проводився аналіз або дослідження щодо реалізації програми
3. Проведення гендерного аналізу програм / заходів / послуг	
3.1. Оцінка існуючої нерівності та викликів стосовно гендерної рівності	<ul style="list-style-type: none"> ■ Якою мірою програма, наприклад, у її цілях та напрямках діяльності, сприяє усуненню гендерної нерівності, а також задовольняє, можливо, різні потреби та пріоритети жінок та чоловіків, визначені на кроці 2?
3.2. Аналіз бенефіціарів та споживачів державних послуг і видів діяльності	<ul style="list-style-type: none"> ■ Скільки жінок та чоловіків (і підгруп жінок та чоловіків) отримують користь від програмної діяльності, наприклад, від послуг, що надаються, від побудованої інфраструктури, від здійснених грошових виплат тощо? ■ Чи по-різному жінки та чоловіки користуються різними послугами? Якщо так, які можливі причини цього? Чи існують можливі перешкоди для користування послугами? ■ Чи пропонуються конкретні послуги жінкам та чоловікам?

Етапи роботи	Основні питання
3.3. Аналіз задоволеності жінок і чоловіків-споживачів державних послуг	<ul style="list-style-type: none">■ Наскільки жінки задоволені якістю надаваних послуг? А наскільки задоволені чоловіки?■ Чи достатній обсяг надаваних послуг для задоволення попиту на них?■ Чи відповідають ці послуги, можливо, різним потребам та інтересам жінок?■ Як різні ролі та різні обов'язки жінок та чоловіків або традиційні норми впливають на можливості жінок та чоловіків щодо користування державними послугами?
3.4. Аналіз процесу прийняття рішень про запровадження програм / заходів / послуг	<ul style="list-style-type: none">■ Хто має вплив на прийняття рішень щодо надання та умов послуг?■ Скільки жінок та чоловіків задіяні й на якому рівні?■ Чи надано групам, що представляють інтереси жінок і чоловіків (громадським організаціям), можливість доносити інформацію представникам органів влади, які приймають рішення?
3.5. Аналіз впливу програм / заходів / послуг на гендерну рівність	<ul style="list-style-type: none">■ Яким є вплив державної діяльності на зайнятість жінок та чоловіків?■ Чи змінює державна діяльність існуючі гендерні ролі та норми, і як саме вони змінюються?■ Яким є вплив державної діяльності на обсяг неоплачуваної роботи і на розподіл неоплачуваної роботи між жінками та чоловіками?■ Чи справляє ця діяльність вплив на можливості жінок та чоловіків щодо участі у політичній, економічній та соціальній сферах життя?
4. Проведення гендерного аналізу відповідних бюджетних видатків	<ul style="list-style-type: none">■ Якими є загальні витрати на надання конкретних послуг, виплат або інвестицій?■ Яка собівартість одиниці конкретних послуг (вартість на душу населення) або інших видів державної діяльності?■ Чи достатній наявний бюджет для реалізації програми з урахуванням кількості осіб у цільовій групі?■ Чи достатній наявний бюджет для надання послуг і здійснення видів діяльності, що відповідають, можливо, різним потребам жінок та чоловіків? Якщо потрібно, то чи надаються кошти на конкретні послуги групам жінок або чоловіків у відповідь на їхні конкретні потреби?■ Якою була динаміка бюджетних видатків на дану програму за останній рік, чи мало місце збільшення або зменшення?■ Чи передбачені в бюджеті кошти у повному обсязі використані на реалізацію програми?■ Чи є ці послуги доступними для всіх жінок та чоловіків у запланованих цільових групах?

Етапи роботи	Основні питання
5. Формування цілей та рекомендацій з посилення гендерної рівності	<ul style="list-style-type: none">■ Які головні прояви гендерної нерівності, визначені у ході аналізу, необхідно усунути в майбутньому?■ Які головні цілі щодо гендерної рівності слід включити до відповідних програм?■ Які зміни у діяльності необхідні для того, щоб краще досягати цілей гендерної рівності та повніше враховувати і задовольняти потреби, інтереси та пріоритети жінок та чоловіків?■ - Як забезпечити рівний доступ жінок і чоловіків до різних видів діяльності?■ - Як цільові послуги можуть бути доступнішими для деяких груп жінок чи чоловіків?■ - Які зміни в діяльності необхідні для поліпшення цілей з врахуванням гендерної рівності і краще задовольняти потреби, інтереси і пріоритети жінок і чоловіків?■ - Чи є необхідність у поліпшенні процесу надання послуг?■ - Чи є конкретні додаткові види діяльності, стосовно яких рекомендується приділяти особливу увагу жінкам або чоловікам?■ - Як пересвідчитися, що гендерний аспект інтегровано до здійснення діяльності в рамках програми?■ Які зміни в бюджетних видатках потрібні для кращого досягнення цілей щодо гендерної рівності?■ Які є можливості для використання методів, основаних на широкій участі жінок та чоловіків, задля удосконалення гендерно-орієнтованого планування і реалізації?

ДОДАТОК 3. МАТЕРІАЛИ ТА ЗВІТИ ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

SIDA. Проект «Комплексний гендерний підхід в Україні». Гендерно-орієнтоване бюджетування на місцевому рівні в Україні. Результати впровадження пілотних проектів у вибраних областях: Івано-Франківській області та Луганській області. Ред. Елізабет Клатцер. Київ, 2013.

Впровадження гендерних підходів у діяльність органів виконавчої влади: Практичний посібник для державних службовців. – К.: К.І.С., 2004.

Гендерна інтерактивна карта України. Державна служба статистики. – К., 2012.

Гендерна політика в системі державного управління: підручник / за заг. ред. М. М. Білинської. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011.

Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні. Національний огляд виконання Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН. «ООН-Жінки», Фонд Фрідріха Еберта, Український жіночий фонд. Київ, 2014.

Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями вдосконалення. – Запоріжжя, 2011.

Гендерний аналіз українського суспільства / Заг. ред. Т.М. Мельник. – К., 2009.

Гендерний портрет українського суспільства. Аналітичне дослідження / за заг. ред. Н.Світайло, В.Павленко, А.Костенко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009.

Гендерні аспекти бюджетування на місцевому рівні. Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. – К., 2012.

Дотепно про гендер: успішні підходи та ключі до сприяння гендерній рівності в Україні, 2008-2011. ПРООН, Київ, 2012.

Жінки та чоловіки на ринку праці України. Порівняльне дослідження України та ЄС». – К.: ВАІТЕ, 2011.

Карбовська Н., Литвинова Т., Магдюк Л. Інструменти інтегрування концепції гендерної рівності в роботі органів місцевої влади. – К., 2010.

Карбовська Н., Литвинова Т., Мельник Т., Сулова О. Основні стратегії та методології гендерного інтегрування. Керівництво з використання методології. – К., 2008.

Методичні рекомендації щодо проведення гендерно-правових експертиз. – К., 2013.

Міністерство соціальної політики України. Доповідь про виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в Україні. Восьма періодична доповідь (подається відповідно до статті 18 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок). Київ, 2014.

Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: К.І.С., 2004.

Проект «Місцевий економічний розвиток міст України». На шляху до гендерної рівності. Інформаційний довідник, Київ, 2012.

Україна. Національний огляд виконання Пекінської декларації та Платформи дій (1995 р.) та заключних документів двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.) у контексті двадцятої річниці Четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок та ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій у 2015 р., квітень 2014 р.

Цілі розвитку тисячоліття: Україна – 2014. ПРООН Україна, Київ, 2014.

Як жінки змінюють свої громади. Успішні проекти: Україна, Білорусь, Молдова. Український жіночий фонд. – К., 2006.

ДОДАТОК 4. ГЛОСАРІЙ

Стать	Більшість людей народжуються жінками або чоловіками. Термін «стать» стосується біологічних відмінностей між жінками та чоловіками. У переважної більшості людей біологічна стать не змінюється з часом.
Гендер	Термін «гендер» означає різні соціальні ролі, обов'язки та ідентичності жінок і чоловіків та співвідношення сил між жінками й чоловіками у певному суспільстві. Гендерні ролі та гендерні відносини у різних країнах і культурах відрізняються й можуть бути різними навіть у різних груп одного суспільства. Гендерні ролі та відносини не є статичними, а зазнають змін.
Гендерні відносини	Відносини та нерівний розподіл влади між жінками та чоловіками, що характеризують будь-яку конкретну гендерну систему. (Європейська Комісія, 2004)
Гендерно-сліпий	Такий, що ігнорує або не враховує гендерний вимір (на відміну від гендерно-чутливого або гендерно-нейтрального). (Європейська Комісія, 2004)
Гендерно-нейтральний	Такий, що не має помітного позитивного чи негативного впливу на гендерні відносини або на рівність між жінками та чоловіками. (Європейська Комісія, 2004)
Гендерно-чутливий	Такий, що враховує та бере до уваги гендерний вимір. (Європейська Комісія, 2004)
Гендерна рівність	Поняття, яке означає, що всі людські істоти мають свободу для розвитку своїх особистих здібностей та свободу вибору без обмежень, пов'язаних із жорстко закріпленими гендерними ролями; що різна поведінка, прагнення та потреби жінок і чоловіків враховуються, оцінюються й підтримуються рівним чином. (Європейська Комісія, 2004)
Базові або практичні гендерні потреби	Потреби, що витікають з реальних умов, в яких опиняються жінки і чоловіки через гендерні ролі, що відводяться для них суспільством. Вони часто асоціюються із жінками, що виконують материнські обов'язки, обов'язки домогосподарок і забезпечують основні потреби, і стосуються ситуацій нерівності в умовах життя і праці, наприклад, нерівний доступ до харчів, води, житла, доходів, медичної допомоги і працевлаштування.
Стратегічні гендерні потреби	Потреби, спрямовані на усунення залежності жінок від чоловіків у суспільстві і пов'язані з розширенням можливостей жінок. Вони залежать від конкретних соціальних, економічних і політичних умов. Зазвичай ці інтереси стосуються проблем рівності, таких, як рівний доступ жінок до можливостей працевлаштування і професійної підготовки, рівна плата за працю рівної цінності, право на володіння землею і іншим нерухомим майном, захист від сексуальних домагань на робочому місці і від домашнього насильства, а також свобода вибору в питаннях народження дітей. Вирішення цих проблем веде до поступового досягнення гендерної рівності.

Позитивні дії	Заходи, спрямовані на конкретну групу та покликані усунути й попередити дискримінацію або компенсувати негативні наслідки, котрі виникають внаслідок існуючого ставлення, поведінки та структур. Як приклад можна згадати квоти для жінок в освіті та зайнятості. Іноді позитивні дії називають позитивною дискримінацією. (Європейська Комісія, 2004)
Комплексний гендерний підхід	Процес оцінювання наслідків для жінок та чоловіків будь-якого запланованого заходу у сфері законодавства, політики або програм у будь-якій галузі й на всіх рівнях. Це – стратегія інтеграції інтересів і досвіду як жінок, так і чоловіків як невід’ємного елемента у процес розроблення, реалізації, моніторингу та оцінювання політики та програм у всіх політичних, економічних та соціальних сферах у такий спосіб, щоб і жінки, й чоловіки рівною мірою отримували від цього користь, а нерівність не увічнювалася. Кінцева мета застосовування цього підходу – досягнення гендерної рівності. (ЕКОСОП, 1997)
Гендерний розрив	Розрив у будь-якій галузі між жінками та чоловіками з точки зору рівня їхньої участі, доступу до ресурсів, прав, винагород або вигоди. (Європейська Комісія, 2004)
Професійна сегрегація	Концентрація жінок і чоловіків у різних видах і на різних рівнях діяльності та зайнятості, за якої участь жінок обмежена вузьким колом родів занять (горизонтальна сегрегація), ніж участь чоловіків, і роботою нижчого рівня (вертикальна сегрегація). (Європейська Комісія, 2004)
Робота з догляду	Складова людської діяльності, як матеріальної, так і соціальної, що полягає у процесі догляду за існуючою та майбутньою робочою силою та народонаселенням у цілому, включаючи внутрішнє забезпечення їжею, одягом і житлом. Суспільне відтворення – це забезпечення всіх цих потреб у масштабах економіки загалом, в рамках як оплачуваних, так і неоплачуваних компонентів. (Alexander and Baden, 2000)
Гендерний аналіз	Аналіз, який враховує можливі відмінності між жінками та чоловіками й гендерні аспекти. Він може включати аналіз становища жінок і чоловіків, їхніх умов, потреб, рівнів участі, доступу до ресурсів, управління активами, повноважень на прийняття рішень та ін., а також призначених їм гендерних ролей. Гендерний аналіз зосереджений не лише на жінках і чоловіках як окремих групах: він також передбачає поєднання і взаємодію з іншими вимірами, такими як вік, освітній рівень, клас, етнічне походження та інші соціальні відмінності, що дозволяє отримати повнішу картину соціально-економічного становища різних груп жінок та чоловіків.
Гендерний бюджетний аналіз	Гендерний бюджетний аналіз – це аналіз програм, що фінансуються з бюджету та наскільки їх заходи задовольняють потреби різних статей і різних соціальних груп. Результатом гендерного бюджетного аналізу є рекомендації щодо вдосконалення програм, які фінансуються з бюджету, а також бюджетної і галузевих політик, з метою поліпшення їх відповідності реальним потребам різних статей і різних соціальних груп.

Аналіз гендерного впливу	Вивчення політичних пропозицій щодо того, чи впливають вони на жінок і чоловіків по-різному й як саме, з метою доопрацювання цих пропозицій, щоб забезпечити нейтралізацію дискримінаційних наслідків і заохочення гендерної рівності. (Європейська Комісія, 2004)
Гендерно-сліпий бюджет	Термін, що застосовується до бюджетів, які формуються без урахування різних потреб жінок і чоловіків (різних груп жінок та чоловіків), що призводять до такого небажаного результату, як посилення існуючої нерівності між жінками та чоловіками.
Гендерно-орієнтоване бюджетування (ГОБ)	Метод, який спрямований на інтеграцію гендерної складової в бюджетний процес на всіх рівнях бюджетної системи. Гендерно-орієнтоване бюджетування спрямоване на реструктурування доходів і видатків бюджету таким чином, щоб потреби, інтереси та пріоритети громадян обох статей, а також жінок і чоловіків у різних групах суспільства були рівною мірою враховані у процесі формування державного та місцевих бюджетів.
Дані та статистика з розбивкою за статтю	Збір інформації та подання статистичних даних окремо по жінках і чоловіках з метою проведення порівняльного аналізу. Наявність даних із розбивкою за статтю є необхідною умовою для гендерно-орієнтованого бюджетування. Без достатніх даних, які дезагреговані за статтю, провести змістовний аналіз дуже важко. Щоб провести якісний аналіз, необхідно усі дані стосовно окремих осіб збирати, представляти та аналізувати із розбивкою за статтю.
Гендерні показники	Показник – це статистична міра, що демонструє зміну в конкретному контексті за певний період часу (наприклад, рівень зайнятості жінок та чоловіків можна виміряти у певні моменти часу та через зміни з часом). Показник відрізняється від статистики, тому що він передбачає порівняння із плановим завданням, а не просто представлення фактів. Показники не є нейтральними засобами; на них, як і на всі методики, впливають політичні цінності та контексти. Гендерний показник, який також називають «гендерно-орієнтованим» або «гендерно-чутливим» показником, вимірює зміни стосовно гендерної рівності у часовій динаміці. Корисність цих показників полягає у їхній здатності вказувати на зміни, що відбуваються з часом у статусі та ролях жінок і чоловіків, і, отже, визначати шляхом вимірювання, чи забезпечується гендерна рівність. Такі показники можуть бути кількісними, які базуються на статистичних даних із розбивкою за статтю. Приклад – рівень грамотності серед жінок і чоловіків. Показники гендерної рівності також можуть відображати якісні зміни – наприклад, розширення прав і можливостей жінок або зміни у ставленні до гендерної рівності. Вимірювання гендерної рівності може фіксувати зміни у відносинах між чоловіками та жінками, результати конкретної політики, програми чи напряду діяльності для жінок та чоловіків або зміни у статусі чи становищі чоловіків і жінок, наприклад, рівні бідності або залученості.

United Nations Entity for Gender Equality
and the Empowerment of Women

Кловський узвіз, 1, офіс 9,
Київ, 01021, Україна
Тел.: +38 044 384 12 81
www.unwomen.org

вул. Басейна, 21А,
Київ, 01001, Україна
Тел.: +38 044 234 96 00
www.grbproject.org

вул. Пушкінська, 34,
Київ, 01004, Україна
Тел.: +38 044 234 00 38
www.fes.kiev.ua